

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Wat verwachten we?

„En nu, wat verwacht ik, o HERE?
Mijn hoop, die is op U”.

Psalm 39 : 8.

Bij de wisseling der jaren kijken we onwillekeurig even om naar het verleden en zien we als vanzelf ook naar de toekomst. Als we tenminste nog tijd vinden om achterom of vooruit te kijken. Het is te vrezen, dat veel mensen in deze razende tijd zo worden voortgedreven, dat ze er eenvoudig niet meer toe komen zich eens te bezinnen over de vraag vanwaar ze kwamen en waarheen ze gaan. Het is voor u en mij te hopen, dat we nog tijd vinden om ons met deze vraag bezig te houden. Anders leven we niet maar worden we geleefd.

Ik zal u niet lang bezig houden met een opsomming van wat er zoal in de wereld gebeurde. Dat zullen de kranten ons wel voorschotelen. Die slaan hun archieven wel op en geven ons in praat en plaat een beeld van het voorbijgegangene jaar. Daaruit zal dan wel duidelijk worden, dat het een jaar van grote welvaart was. We varen wel naar men zegt. En in zeker opzicht is dat ook waar. Er worden schatten verdiend. En er worden schatten uitgegeven. Het is een wonder zoals Duitsland en Nederland bijv. uit de put van ellende en verarming zijn opgeklauterd naar een tijd van weelde en welvaart. Het is hier de plaats niet om daarover uit te weiden, maar dat het de meeste mensen in zeker opzicht goed gaat is niet te ontkennen. We mogen er ook wel dankbaar voor zijn. Gode dankbaar. De wereld dankt God daar niet voor. Doen wij het? Dat mag toch? Dat moet toch? Voorspoed is op zichzelf geen vloek maar een zegen. De mensen kunnen die zegen in een vloek veranderen en ze doen het maar al te vaak. Maar dat is geen reden voor de gelovigen om God er niet voor te danken. We mogen Hem er voor prijzen, dat er geen werkloosheid is en dat er geen honger geleden wordt in ons land en dat we een „stil en gerust leven” hebben. Waar we ook over klagten moeten, over de HERE niet.

Niet alleen leven we in een tijd van materiële welvaart, maar op allerlei gebied is snelle vooruitgang. De wetenschap dringt al dieper door in de geheimen van Gods schone schepping. In de laboratoria wordt met hartstocht gezocht naar het antwoord op de vraag hoe „de dingen in mekaar zitten”. Wij leken begrijpen er niets meer van. We horen van moleculen en atomen en electronen en hoe die „onen” meer mogen heten. We lezen van snelheden en afstanden, die onvoorstelbaar zijn. Maar de resultaten worden openbaar. Binnen een halve dag kunnen we van Amsterdam naar New York vliegen, als we het geld er voor hebben. In een uur of wat cirkelen satellieten en spoetniks rondom de aarde. Een koningshuwelijk, in Brussel gesloten, kan over vrijwel de hele wereld worden gezien en de stem van een reporter kan in Kongo worden gehoord. Er is een ontzagwekkende vooruitgang op technisch gebied, waarvan het einde nog niet te zien is. De medische wetenschap gaat met sprongen vooruit. Dat is geen reden om in knappe mensen te roemen. Maar wel om de Schepper van hemel en aarde, de Vader van de Here Jezus Christus daarvoor te loven. Doen we het?

Er is ook een andere kant aan genoemde zaken. De welvaart is niet het deel van alle volken. Als ik het wel heb leeft een derde

deel der mensheid in weelde. Een derde heeft ongeveer genoeg. Maar een derde leeft op de grens van de honger of daar beneden. Denken we daar wel genoeg aan? En doen we daar wat tegen? We kunnen wel veel kwaad zeggen van allerlei ondernemingen, die op touw gezet worden om onderontwikkelde gebieden te helpen. Daar zal wel heel wat aan de strijkstok blijven hangen. Het zal wel niet allemaal zuinig toegaan. Er zullen wel mensen zijn die er „mooiweer van spelen”. Allemaal toegestemd. Ik zou willen vragen: Waar komt dat niet voor? Er is geen goede zaak in deze wereld of er zit een kwade kant aan. Maar daarom moeten we onze hulp niet onttrekken. We moeten voor die arme volken niet alleen bidden — als we dat tenminste doen — maar ook helpen voorzover we dat kunnen. Het is gemakkelijk om met alle mogelijke arbeid op dat gebied de spot te drijven en het gebeurt in onze kring wel. Maar ik kan dat niet christelijk vinden. We moeten het hulpbetoon niet aan de wereld overlaten. Anders zou het wel eens kunnen zijn, dat „heidene” ons voorgaan in het Koninkrijk der hemelen.

De vooruitgang op allerlei gebied wordt door de mensheid slecht gebruikt. Dat ligt niet aan de vooruitgang, die de HERE geeft, maar dat ligt aan de zonde van het menselijk geslacht. Het is ellendig, dat de atoomwetenschap haar eerste resultaten toonde in de vernietiging van een paar steden. Het is te betreuren, dat miljarden worden besteed en moeten worden besteed aan oorlogstoerusting. Zou het niet heerlijk zijn als al die miljarden eens konden worden gebruikt om hongerende volken te voeden en wegterende naties van allerlei ziekten te bevrijden en „wilde” stammen te verheffen uit hun ellende? We hebben weinig fiducia in de Verenigde Naties en in conferenties over ontwapening en zo. We moeten het ook maar niet van die mensen verwachten, die daar onderhandelen. Maar zouden we niet een beetje meer van de HERE der heirscharen verwachten? Hij kan toch de harten der groten neigen als waterbeken? Of geloven we dat niet meer? Dat Cyrus en Nebukadnezar en Farao door God in hun plannen werden beheerst geloven we wel. Geldt dit ook niet van Kroetsjef en de Gaulle en Eisenhower en hoe de groten der aarde meer mogen heten? We leven in een verscheurde wereld. In Kongo dreigt of is de chaos. In Algerië niet veel minder. De verhoudingen tussen de volken zijn er in dit jaar niet beter op geworden als ik me niet vergis. Wie zal precies zeggen hoe het staat? We mogen wel concreet bidden om wijsheid voor allen, die in hoogheid zijn. Opdat „wij een gerust en stil leven leiden mogen in alle godzaligheid en eerbaarheid”. Het gebed der rechtvaardigen vermag veel. Ook nog in 1960.

De welvaart wordt over het algemeen door de mensen slecht besteed. Dat zal wel nooit anders zijn geweest. We moeten maar niet denken, dat dit kwaad alleen in onze tijd voorkomt. Ik las voor enige tijd een geschrift van een bekende schrijver, die klaagde over de „geestelijke” achteruitgang bij materiële welvaart: het leven was zo druk en de tijden zo gejaagd en de vooruitgang zo adembemend en door dat alles verdorde de „ziel”. Het stuk was voor vijftig jaar geschreven en het had vandaag geschreven kunnen zijn. Ik dacht toen: bij alle verandering blijft er veel gelijk. De mensen blijven Gods goede gaven

UIT DE INHOUD:

Wat verwachten we?	H. J. J.
„Om de hardheid uwer harten”	C. V.
Nieuw Jaer	
Hereniging in Amerika? (IV)	J. M.
Ontbonden te worden en met Christus te zijn	B. T.
Antieke Theologieën (III)	K. J. P.
Boekbespreking	H. C. E. S.-L.
Persschouw	C. V.
Kritische krabbel	Frater
Van hier en ginds	
Kerknieuws	

maar slecht gebruiken. Wat doen de mensen met hun geld? Gokken onder anderen. In Engeland is een raad van kerken tegen het gokken opgericht. Het wordt daar als een nationale kwaal beschouwd. Er wordt zes miljard gulden per jaar vergokt, waarvan 3.000.000.000 bij de paardenrennen, 2.000.000.000 bij de wedstrijden van windhonden en 1.000.000.000 in de voetbalpool. Enkele hebben „geluk”, er leven vele ondernemers van. De liefhebbers willen het nu zo gemakkelijk maken, dat men bij de melkboer aan de deur op een gokkerij kan inschrijven. Als in ons land de toto zou worden afgeschaft, zou er een kabinet om kunnen vallen. Er wordt met geld gesmeten voor onzinnige doeleinden. In Amsterdam gaf een zekere artieste een nachtvoorstelling voor een kleine 3000 mensen: ze keerde met een f 20.000.— naar Engeland terug. In sommige kringen weet men niet wat men van gekkigheid doen moet. Er worden schatten besteed aan pornografie of zedenbedervende lectuur. Vaak onder het masker van kunst. Aan sport en spel genot worden miljoenen uitgegeven. En die sport en dat spel en dat genot is vaak verre van gezond. Het is om te huilen.

Het doet weinig nut dit te constateren. Mogelijk is de vraag nuttiger: wat doen wij met onze welvaart? Laten we ons meeslepen door de tijdgeest? Lopen we op een paar meter afstand achter de wereld aan? Dat is vaker voorgekomen en het zou weer kunnen gebeuren. Zorgen we dat de dienaren des Words onbezorgd van het Evangelie kunnen leven? Hier en daar wordt als ik wel ben ingelicht fatsoenlijke armoede geleden. Als het niet anders kan, dan kan het niet anders. Maar is dit altijd het geval? Nu moet ik in eens denken aan de beroepbare kandidaten, die wel werkkraft maar geen werk hebben. Moeten we ons eigenlijk niet schamen dat zij geen gelegenheid krijgen om het Evangelie te verkondigen? Moesten we daar niet meer over in zitten en moesten we niet meer naar wegen zoeken om hun gaven te gebruiken voor het Koninkrijk Gods? Ik geef geen grote of kleine gemeente de schuld, maar is hier geen gemeenschappelijke schuld? Er wordt veel opgebracht voor kerk en zending. Ik ontken het niet. Maar zijn we aan de tienden toe? Hebben we zoveel over voor de Evangelie-verkondiging en -verbreiding als voor onze eigen genoegens? We zijn over het algemeen niet karig voor ons zelf. Zijn we het ook niet voor het Koninkrijk Gods? Die vraag mag toch wel eens gesteld worden?

Tijden van welvaart zijn zelden goed voor de echte welvaart. Materiële voorspoed is vaak niet bevorderlijk voor de „Geestelijke” welstand. Rijkdom kan een zegen zijn. Ze

wordt vaak een vloek. Er worden wel ontzaggelijke sommen opgebracht voor kerkbouw. Maar in diezelfde kringen, waar met veel actie en tam-tam groot kapitaal wordt bij elkaar gebracht, klaagt men anderzijds steen en been over verschraling van het geestelijke leven, zoals men dat noemt. Ik spreek liever van „Geestelijk” leven, dat is: leven naar de Geest. Dat is: naar uitwijzen van het Evangelie in heel ons leven, zoals dat reilt en zeilt. Hoe staat het bij ons? Laat ik nu maar niet zeggen wat ik er van denk. Ik kan mij vergissen en niemand weet precies hoe het er mee staat. Laat elk maar in zijn omgeving rondkijken en vooral: Laat elk zichzelf toetsen. Zijn we in dit jaar vooruitgegaan in volheid van geloof en volheid des Geestes? Zijn we gevorderd in het doden van eigen vlees en het verzaken van de wereld en in de opstanding tot een nieuw leven?

Er is godsdienstigheid genoeg in de wereld. In Amerika „staat” het om lid van een kerk te zijn. En daar hoort het tot de goede toon om veel voor de kerk te geven en voor allerlei liefdadigheid. Maar godsdienstigheid is nog geen vreeze des HEREN en geven voor allerlei liefdadigheid is nog geen offeren voor de dienst van God, de Vader van onze Here Jezus Christus. Ik vrees, dat er ook in ons land veel godsdienstigheid is, die met de vreeze des HEREN weinig te maken heeft. Eigenwillige godsdienst maakt zich groot en roemt in eigen vroomheid of in eigen kerk of kerkje. Echte vroomheid roemt in God en in de genade van Jezus Christus. Als er één kenmerk is waaraan de ware kerk te kennen is dan is het nederigheid. Wordt die onder ons gevonden? En bij de Christelijke Gereformeerden? En bij de Synodalen? Natuurlijk wil ik niet beweren, dat hier en daar en overal geen vrome christenen zijn, die ootmoedig de HERE vrezten en hunkerden naar de gemeenschap der heiligen, d.w.z. van allen, die het leven en de zaligheid buiten zichzelf in de Here Jezus zoeken. Maar ik vrees wel, dat de ootmoed in allerlei kring al te zeer ontbreekt. Ook in onze kring. Kennen we onze nood en ellendigheid recht en grondig? Leven we alleen van genade en roemen we in Jezus Christus, onze Zaligmaker? Als wij en de Christelijke Gereformeerden en de Synodalen dat deden, zouden we elkaar dan niet meer zoeken en vinden? We moeten zonde noemen wat zonde is en we mogen elkaar op zonden wijzen. Maar vooral zullen we eigen

zonden en gebreken niet verbergen, maar voor de HERE belijden. Hoogmoed scheidt, maar ootmoed verenigt. Als we klein voor de HERE worden dan roemen we ook niet tegen elkander. Ook niet als kerken. Dan luisteren we naar het woord van Paulus: „Vervult mijn blijdschap, dat gij moogt eensgezind zijn, dezelfde liefde hebbende, van één gemoed en van één gevoelen zijnde. Doet geen ding door twisting of ijdele eer, maar door ootmoedigheid achte de één de ander uitnemender dan zichzelf. Een iegelijk zie niet op het zijne, maar een iegelijk zie ook op hetgeen der anderen is”. Fil. 2 : 2. Daaraan ontbreekt wel het een en ander, zowel bij ons als bij anderen. Laat ieder maar bij zichzelf beginnen.

We leven in een donkere wereld. Het ziet er niet vrolijk uit. In de wereld niet en ook in de kerk niet. Wat zullen we verwachten? Meer welvaart? Van wie zullen we onze verwachting hebben? Van staten of groten der aarde? Of zullen we het van de kerk verwachten? Het antwoord op deze vragen is u wel duidelijk.

Laten we doen als de psalmist die zeide: „En nu, wat verwacht ik, o HERE? Mijn hoop, die is op U”. Als we achterom en om ons heen kijken dan zien we vergankelijkheid en ijdelheid. Wat zou het leven zonder de HERE en zonder geloof zijn? Ik las voor enige tijd een boekje van Max Huber, lange tijd president van het Internationaal Gerechtshof en voorzitter van het Rode Kruis. Hij schreef: „Ik kan niet omvatten, wat het geloof mij geeft, maar wel wat het ontbreken van het geloof voor mij zou zijn: eenzaamheid, leegte, vertwijfeling, zinloosheid van het bestaan”. Wie zonder God leeft is zonder hoop in de wereld.

Welgelukzalig als we onze hoop op God stellen. Hij beschaamt onze verwachting niet. Wat er ook vergaat Hij blijft ons altijd over. En Zijn genade is ons genoeg. De welvaart krijgt ons dan niet te pakken en de nood krijgt ons er dan niet onder. Dan zingen we:

„Wien heb ik nevens U omhoog?
Wat zou mijn hart, wat zou mijn oog,
Op aarde nevens U toch lusten?
Niets is er waar ik in kan rusten.
Bezwijkt dan ooit in bitt're smart,
Of bangen nood mijn vlees en hart,
Zo zult Gij zijn voor mijn gemoed
Mijn rots, mijn deel, mijn eeuwig goed”.

H. J. Jager.

„Om de hardheid uwer harten”

In Matth. 19 wordt ons meegedeeld, dat de farizeërs Christus interpelleerden over een huwelijkskwestie. Namelijk hierover, of het mannen geoorloofd was hun vrouw weg te zenden om allerlei oorzaak.

Over die vraag bestond onder de Joden een diepgaand verschil van inzicht. Er waren onder hen „lichten”, die het mannen ten aanzien van een eventuele echtscheiding zeer makkelijk maakten. Maar onder hen waren er ook „zwaren”, die alleen in hoogst zeldzame gevallen het wegzenden van een vrouw geoorloofd achtten.

De farizeërs stelden Jezus de vraag omtrent de echtscheiding evenwel niet, het staat er uitdrukkelijk bij, omdat ze met die kwestie „zaten” en nu door Jezus nader onderwezen wilden worden. Neen, het ging er hun alleen om Christus in een strik te laten trappen. Wat de Heiland hun ook op hun vraag zou antwoorden, het zou door hen alleen maar gebruikt worden om Hem bij het volk onmogelijk te maken, zijn invloed te breken en om als materiaal te dienen voor zijn veroordeling.

Christus loopt evenwel niet in de val, die men Hem zo listig had gesteld.

Neen, Hij stelt tegenover de opvatting van de Joden, van de „lichten” zowel als van de „zwaren”, het machtige woord, dat God de mensen gemaakt heeft als man en als vrouw, en dat Hij tussen man en vrouw een gemeenschap heeft gewild, een huwelijksgemeenschap, die hen geheel en al, naar lichaam en ziel zou omvatten. En dan zó, dat die gemeenschap nooit mag verbroken worden.

Door dat woord werden zowel de lichten als de zwaren veroordeeld. Want hoe dezen ook verschilden — beiden partijen gingen uit van de rechten van de man”. Ze leefden en

dachten wat het huwelijk betreft geen van beiden voor Gods aangezicht, in de greep van zijn woorden.

***

Indien de farizeërs, de „lichten” zowel als de „zwaren” iets hadden verstaan van wat Jezus zeide, indien ze door Christus' woord voor Gods aangezicht waren gekomen en de levende God hadden ontmoet, zouden ze neergevallen zijn en uitgeroepen hebben: O God, wees ons, zondaars, genadig.

Maar daarvan is geen sprake. Het woord van Jezus „doet” hen „niets”. Het ketst op hen af. Ze staan zo voor als nu ongebroken voor de Heiland.

Men kan het goed merken: ze vinden wat Jezus zei maar een vroom en onzakelijk gepraat!

Daarom gaan ze unverfrohren tegen Jezus in.

En ze zijn overtuigd dat ze prima argumenten hebben tegen wat Jezus zei.

Ze zeggen: waarom heeft Mozes dan bevolen een scheidbrief te geven en zijn vrouw (daarmee) weg te zenden?

Wat de Farizeërs zeggen lijkt een sterk argument.

Want inderdaad spreekt de wet van Mozes over het geval, dat een man als hij zijn vrouw geen genegenheid toedraagt omdat hij iets onbehoorlijks aan haar heeft gevonden, haar een scheidbrief overhandigt en haar daarmee uit zijn huis wegzendt. (Deut. 24 : 1).

En uit die woorden is toch immers zonder meer duidelijk, dat de wet van Mozes op zijn minst de mannen **toelaat** in bepaalde gevallen het door hem met een vrouw aangegane huwelijk te verbreken. En dan in zulke ge-

vallen waarin van apert overspel geen sprake is.

Zo stellen de farizeërs tegenover het woord van Jezus een woord uit de wet van Mozes.

Natuurlijk, wat Jezus zei was waar. Het stond in Genesis.

Maar wat zij uit Deuteronomium aanhaalden was niet minder waar. Het was immers een stuk uit de wet van Mozes. Dat wil zeggen: uit de eigen wet van God.

Op deze wijze gaan de farizeërs Jezus te lijf met de wet van Mozes.

En de strekking van hun woorden is: Dat woord van u, Jezus, raakt ons niet. Dat kennen we ook wel. Maar daar gaat het niet om in de kwestie waarover we het nu hebben. Wij hebben u een vraag gesteld naar aanleiding van een bepaling uit de wet van Mozes. Daarin gaat het over het wegzenden van een vrouw door haar man als deze iets onbehoorlijks aan haar heeft gevonden. Dáárover willen we het nu hebben. En nu moet u het gestelde thema niet omzeilen.

De achtergrond van deze woorden is duidelijk.

Het blijkt immers ook daaruit weer, dat het deze lieden niet te doen is om de zaak zélf.

En er blijkt ook uit, en dat is het allergste, dat zij zich handhaven tegenover Jezus en dat is tegelijk: tegenover God.

***

Om nu goed te kunnen verstaan wat er verder gebeurde, moeten we eerst even naar dat door de farizeërs geciteerde wetswoord kijken.

Doet men dat, dan blijkt onmiddellijk, dat we in het daar genoemde wetsstukken van een vrouw door haar man beslist niet te doen hebben met een **gebod** Gods.

Wat de HERE in Deut. 24 : 1v. zegt komt kort en goed hierop neer: Als een man zijn vrouw wegzond en deze werd daarna de vrouw van een andere man, dan mag die eerste man later nooit meer, in geen enkel geval, met zijn voormalige vrouw in het huwelijk treden!

Dat is kort en goed het gebod, of liever verbod, dat in Deut. 24 aan Israël werd voorgeschreven.

In dit gebod wordt nu voorts ook even aangeduid in welke situatie er sprake van zou kunnen zijn, dat zo'n man hertrouwd met zijn eerste vrouw. Het zou namelijk kunnen gebeuren, zo staat er, dat een man zijn vrouw met een scheidbrief wegzond, omdat hij „iets onbehoorlijks” aan haar had gevonden en haar daarom niet meer mocht. Vervolgens zou het kunnen gebeuren, dat deze weggezonden vrouw met een andere man trouwde maar daarna opnieuw, nu door haar tweede man, om dezelfde reden en op dezelfde wijze werd weggestuurd. Het zou ook kunnen gebeuren dat deze vrouw wduwe werd omdat haar tweede man stierf.

Als het nu met een vrouw zo was gegaan, zou inderdaad de mogelijkheid bestaan, dat die eerste man met zijn eerste vrouw hertrouwd. En zie dát verbiedt God nu zo scherp als maar mogelijk is.

Als men Deut. 24 goed leest is daarin dus met geen enkel woord sprake van een gebod ten aanzien van het wegzenden van een vrouw door haar man. Ook niet van een verbod! Dit wetswoord gaat er evenwel wél van uit, dat zo'n wegzending kan plaats vinden enen blijkbaar inderdaad ook meermalen plaats vond.

Deze gewoonte wordt in dat wetswoord niet uitdrukkelijk goedgekeurd. Maar ook niet uitdrukkelijk afgekeurd. Hoogstens kan men zeggen, dat het zó wegzenden van een getrouwd vrouw op deze wijze eniszins wordt geregeld en gecorrigeerd.

Speciaal het noemen van een scheidbrief wijst in die richting. De eis, dat zo'n scheidbrief geschreven en aan de vrouw meegegeven moet worden kon er een man in ieder geval van weerhouden z'n vrouw in drift weg te jagen! En bovendien: zo'n brief was een bewijs, dat de weggezonden vrouw inderdaad „vrij” was van haar voormalige echtgenoot.

Zie, dit alles is te lezen in Deut. 24. Maar nogmaals: van een **gebod** om een vrouw weg te sturen, of van een „recht” daartoe is daarin met geen woord sprake.

***

Hoe reageert Christus nu op dat hooghartige woord van de farizeërs: „Waarom heeft

Mozes dan bevelen een scheidbrief te geven en haar (daarmede) weg te zenden?"

Wel, zoals steeds onthult Christus ook nu de diepste bedoeling, de eigenlijke zin van het woord des HEREN.

Hij zegt: „Mozes heeft u met het oog op de hardheid uwer harten toegestaan uw vrouwen weg te zenden, maar van den beginne is het zo niet geweest”.

Laten we eerst eens op het eerste gedeelte van deze woorden letten.

Wat de Heiland hier zegt is allereerst dit, dat deze woorden uit Deuteronomium beslist niet bedoelen uit te spreken dat het wegzenden van een vrouw om de genoemde redenen en op de genoemde wijze zonder meer **geoorloofd** is. Zelfs niet dat dat niet behoeft **afgekeurd** te worden! Neen, daarin is alleen sprake van een „toelaten”. Of, nauwkeuriger gezegd: van het op iemands uitdrukkelijke wens toestaan wat hij begeert. In het genoemde voorschrift past God zich namelijk aan aan de natuurlijke, de zondige gesteldheid van de mens, aan het boze begeren van een man, wiens erotisch verlangen zich met onbedwingbare kracht tegen het heilig leven van het huwelijk verzet.

Grosheide schrijft bij dit woord Christus: Het gaat hier niet „om een gebod, maar om eij toelating”. En die toelating werd gegeven „met het oog op de hardheid van het hart, dat is in feite, het hart niet openstellen voor het Woord Gods... De mens is zondaar en hij verzoondigt ook het huwelijk. Het is mogelijk, dat dit zover gaat, dat er ondragelijke toestanden ontstaan, omdat het hart hard is. Dan stond Mozes toe te scheiden. De Heiland tekent ons hier de boze gezindheid, die de Israëlieten in de woestijn zo vaak hebben geopenbaard, wanneer zij zich tegen de Here en tegen Mozes verzetten. Zij onderwierpen zich in hun leven niet gelovig aan de leiding Gods, ook niet in hun huwelijksleven. (Gal. 3 : 19). En de Farizeërs, zowel als het volk uit 's Heilands dagen, waren niet beter dan hun vaderen, daarom (zegt de Heiland ook: **uwe harten**) vgl. 23 . 23”.

Als men deze woorden van de Heiland zo heeft verstaan, beseft men dat ze een vernietigend vonnis uitspreken over de mannen, die op de in de wet beschreven wijze hun vrouwen wegsturen!

Ja zeker, de wet, dat wil zeggen: God zelf, heeft hun **toegestaan** dat te doen. Maar — omdat ze zo **goddeloos** waren! Omdat ze hun huwelijk kapot maakten. Om erger te voorkomen.

Men stelle zich voor, dat een vrouw getrouwd is met een bruto, een driftig onredelijk mens. Als hij humeurig thuiskomt is er maar een kleinigheid nodig om hem tot een woede-explosie te brengen tengevolge waarvan hij zijn vrouw als een hond behandelt, zijn kinderen afrost en de boel kort en klein slaat. In zo'n situatie zal een wijze vrouw haar man ontzien, hem laten razen. Ze zal proberen zijn woede voorzichtig en geduldig af te remmen. Ze stuurt de kinderen weg uit zijn omgeving. Ze „laat” heel veel „toe”. Ze laat heel veel over zich heengaan. Om erger te voorkomen.

Het is heel goed dat een vrouw in zo'n situatie zo handelt!

Maa Maar het is verschrikkelijk dat ze dat **moet** doen. Haar wijze gedrag is in feite een vernietigende kritiek op de goddeloosheid van haar man. Hij is zo diep gezonken dat hij niet meer als een gewoon mens behandeld kan worden!

Zie, dat is een beeld van wat God doet met deze mannen, de mannen die zo hard van hart zijn. Juist in hun huwelijk.

***

Maar in deze woorden van de Heiland ligt ook nog wat anders!

Er straalt ons daaruit zelfs iets heel moois en teers tegemoet.

Het is Gods oneindige liefde en barmhartigheid voor de kleinen en zwakken.

Men stelle zich maar eens voor wat — vooral in het Oosten — het lot is van een vrouw, die de liefde van haar man, van haar „hardhartige” man verloor, omdat hij iets aan haar ontdekte, dat hij „onbehoorlijk” vond!

Men kan daarvan alleen maar ijzen!

Het lot van de vrouwen in het Oosten was reeds zo zwaar. Ze werden niet voor vol aangezien. Ze moesten het zwaarste werk doen van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat. Ze hadden in feite alleen maar plichten en geen

Nieuw Jaer

van Constantijn Huygens

't Is uyt. de leste Son ging gisteren in Zee,
Getuyge van mijn jaer vol ongeregelheden.
O dien daer dusend jaer zijn als de dagh van heden,
Voor wien ick desen dagh mijn' vuytle ziel ontklee
Van 't smodderigh gewaed van veertigh jaer en twee,
En dry, en noch eens twee, die ghy my hebt geleden;
Al vergh ick 't dijn geduld met sondige gebeden,
Gunt my een schoonder pack dan ick' er oyt aen dee.
In d' eerste nieuwicheit sal 't vleesch en bloed wat prengen,
En 't past haer moeyelick: maer ick betrouw Dijn' hand;
Die sal 't my lichtelick wat ruymen en wat lengen.
Maeckt my maer op de reis naer 't eeuwich Vaderland
In dese wildernis een' Dijner Israëlijten,
En laet dit nieuwe kled mijn leven niet verslijten.

1 Januari 1645.

Uit: **Bibel-stof**. In de **Gedichten van Constantijn Huygens**, uitgegeven door Dr. J. A. Worp: dl. IV (1894), p. 13 v.

Woordverklaring: ongeregelheden: zonden. - **O dien**: O Gij, voor wien. - **ontklee**: ontkleed, door n.l. schuldbelijdenis te doen. - **smodderigh**: vuil, smoezig. - **geleden**: verdragen. - **dijn**: uw. - **salt 't**: zal dit pak. - **prengen**: knellen, ongemakkelijk zitten. - **haer**: n.l. vlees en bloed. - **ruymen**: ruimer maken. - **lengen**: langer maken. - **Die** .... **lengen**: (versta:) Die zal het allengs wat makkelijker voor mij maken. - **Israëlijten**: (hier:) uitverkoren kinderen - **mijn leven**: gedurende mijn gehele leven.

rechten. Ze waren onbeschermd overgegeven aan de dikwijls zo ongeremde hartstochten van zijn majesteit de man!

En als ze dan bovendien nog veracht werden!

Als ze bovendien ook nog de afkeer, de woede, de haat van hun man opwekten!

Wie hier iets van verstaat beseft de grote barmhartigheid van God dat Hij de wegzending van zulke stakkers toestaat. En dat Hij er voor zorgt, dat ze niet als verlorenen en rechtelozen worden weggejaagd.

In de wereld gold vaak het spreekwoord: het recht moet z'n loop hebben, de wet moet gehandhaafd worden ook al gaat alles kapot.

Maar zo hard en harteloos is God niet.

Hij redt de getrapten en vertrapten. Hij houdt ze een schild boven het hoofd.

God zegt niet: die lieve getrouwden **moeten** bij elkaar blijven ook al wordt die vrouw

kapot geknepen en als een stuk vuilnis behandeld!

Neen, Hij beschermt de verstotene.

Maar, nog eens, dat is allerminst een vrijbrief voor de man, die in feite een echtbreker is.

De regeling van de wegzending-metscheidbrief is de regeling van de verhouding in onhoudbare toestanden.

Ze zegt niet, dat de zaken van het huwelijk zo moeten gaan en niet anders. Neen, ze duidt juist aan, wat nooit ofte nimmer mag, namelijk het maken van de vrouw in het huwelijk tot iets onder-menselijks dat in de macht is van een man met een goddeloos, een hard hart.

En zo maakt ze juist de weg vrij voor de goddelijke wet van het heilige huwelijk.

C. V.

Hereniging in Amerika ?

IV

Verschil van interpretatie

De vorige keer schreven we dat er veel verschil van interpretatie en waardering is van de befaamde Drie punten van de synode van Kalamazoo van 1924. We wezen op de mening van ds H. Hoeksema. Die zag en ziet de uitspraken in de Drie punten gedaan als een vaststelling van het „dogma” der gemene gratie. Kuypers „proeve” van een leer van de gemene gratie of algemene genade, is volgens Hoeksema te Kalamazoo tot dogma verheven. Dogma van de Christ. Ger. Kerk in Amerika, wel te verstaan!

Is deze mening van Hoeksema een gechargeerde en eenzijdige mening? Een mening van een extremist, die gebroken heeft met de Christ. Ger. Kerk om deze reden? Neen. We noemden de vorige keer de mening van dr Dane, predikant bij de Christ. Ger. Kerk. Dr James Dane zegt hetzelfde. Hij is van mening dat de synode van Kalamazoo de „traditionele leer” van de algemene genade dogmatisch heeft vastgesteld. Dat is niet precies de mening van Hoeksema. Maar wat het punt van de dogmatische vaststelling van een leer van de algemene genade aangaat, denken en Hoeksema en Dane gelijk over de betekenis van de Drie punten van Kalamazoo. Het verschil tussen Hoeksema en

Dane is, dat Hoeksema zegt, dat de mening van Kuypers inzake algemene genade te Kalamazoo tot dogma is verheven, terwijl dr Dane meent, dat de mening van Kuypers samenvalt met de „traditionele confessionele leer” inzake de algemene genade. Dit laatste zal dr Dane dienen te bewijzen. Het zal hem niet gemakkelijk vallen te bewijzen dat er een traditionele leer inzake de algemene genade is. Te moeilijker zal het hem vallen te bewijzen dat Kuypers „proeve” samenvalt met (de) traditionele leer.

Een ander geluid liet in 1939 prof. Wijn-gaarden, hoogleraar aan de Theol. Hogeschool te Grand Rapids, horen inzake de Drie punten. Volgens hem bevatten de Drie punten geen vaststelling van een dogma, maar waren zij weerleggend van karakter. Mening van ds H. Danhof en van ds H. Hoeksema werden in deze punten weerlegd. U ziet groot verschil van waardering der Drie punten.

K. Schilder

De naam van dr K. Schilder noemen wij in dit verband omdat hij in 1939 zich uitvoerig met deze zaak heeft beziggehouden. En tijdens zijn verblijf in Amerika in dat jaar en in „de Reformatie” na zijn terugkeer.

Schilder schreef dat velen in Amerika meenden dat zoiets als een gemene gratie-theorie was vastgelegd in Kalamazoo.

Zelf had hij de overtuiging dat er velerlei misverstanden in het spel waren. Bovendien was hij van mening dat in de vijftien jaar die sinds 1924 verlopen zijn, wel een en ander veranderd was. Hij meende dat de probleemstelling zich ten goede gewijzigd had. Dat er een dogma van gemene gratie zou zijn vastgesteld, verwierp hij beslist.

Hij was zelfs van mening, dat de synode van Kalamazoo niet had beleden „een gunstige gezindheid Gods” ten aanzien van alle mensen in het algemeen. „Het lijkt er wel veel op”, schreef hij, maar bij nauwkeurige lezing stond het niet in de uitspraken van de synode volgens Schilder. Hij nam de moeite in „de Reformatie” uitvoerig op de tekst van de uitspraken van Kalamazoo in te gaan en duidelijk te maken dat in het eerste punt over de gunstige gezindheid Gods jegens de mensheid in het algemeen en niet alleen jegens de uitverkorenen, positief door de synode slechts werd gesproken over een „zekere gunst of genade Gods”. En het maakt wel verschil, schreef K. Schilder, „of ik zeg een zekere gunst of genade Gods” of dat ik vrijmoedig spreek over „de gunstige gezindheid Gods”. Dat maakt zelfs veel verschil. „De” is bepaald. „Een zekere” is onbepaald. „Gezindheid” zegt iets omtrent de binnenste gedachten van den gezinde. „Een zekere gunst of genade”, laat in dat „een zekere” al doorschemeren, dat men er niet zo goed raad mee weet, dat men geen begripsmatige helderheid nastreeft, of anders geen onvermengde grootheid als zodanig op het oog heeft, of aanduiden wil, en dat men meer op de gave en wat ze ons doet en voor ons betekent dan op de diepe gezindheid van den gever letten wil”. Aldus Schilder in een antwoord dat hij gaf aan de (amerikaanse) Ds Zwier, die hem in de amerikaanse „Wachter” een vraag had gesteld over deze dingen.

Schilder schreef: moet ik punt 1 lezen zoals de synode het heeft vastgesteld, dan valt de gezindheid er buiten. Of moet ik wat de synode heeft vastgesteld lezen met de „commissoriale” „lijst” erbij (bedoeld is, het rapport van de commissie die de zaak had voor te bereiden ter synode van Kalamazoo)? In het laatste geval hoort de gezindheid erbij. Hoe moet het nu? Schilder vraagt: kan dominee Zwier mij een verklaring geven, die naar zijn stellige overtuiging,

door mij gebruikt mag worden als „de authentieke meening der Chr. Rev. Church”, dan zal ik hem dankbaar zijn, „ook terwille van de vergemakkelijking van de discussie”. „Indien het hem niet mogelijk is, dan is het goed, dit te constateren; dan komt er wat meer begrijpen over en weer”.

Als ik nog zinnen ontleden kan, zo Schilder in ditzelfde artikel, „dan beweer ik: die Gezindheid is niet door de synode beleden”.

Het gaat er niet om al wat K. Schilder als zijn mening over deze zaak te berde heeft gebracht, te releveren, maar slechts om te doen zien, dat er veel onhelderheid was rondom de Drie punten van Kalamazoo. Schilder heeft een zeer belangrijk aandeel gehad in het aanwijzen van deze onhelderheid en onklarheid. Zijn mening was, dat over deze zaak van de scheuring moest worden doorgesproken. „Broeders insluiten of uitsluiten, van wie de synode van Kalamazoo verklaarde: ze zijn in de grondwaarheden gereformeerd, en dat op grond van een formule inzake Gods gezindheid, wie vindt dat gemakkelijk? Wie kan er vrede mee hebben dat de zaak zo blijft?” Dit schreef Schilder. U proeft zijn bedoeling. Hij was van mening: deze scheur in Amerika had niet mogen ont-

staan. Het is een scheur tussen broeders. Een scheur in het huisgezin van Christus. Een scheur waar we geen vrede mee mogen hebben! Schilder was in zijn bemoeiingen rondom deze zaak van 1924 echt oecumenisch bezig. Hij trachtte vrede te maken, waar geen scheuren mogen zijn. Zalig zijn de vrede-makers.

Verwarring

Men proeft telkens wanneer men K. Schilders beschouwingen uit die tijd leest, dat hij diep overtuigd was, dat er velerlei misverstand en dientengevolge verwarring was onder de broeders in Amerika. Zo vroeg hij ergens: stond het den synodeleden helder voor de geest, wat de synode uitsprak? U begrijpt dat de vraag stellen hier betekent haar ontkennen.

Het heeft er de schijn van dat de verwarring waarbij K. Schilder in 1939 de vinger heeft gelegd, niet verdwenen is. De discussies op de synode van de Christ. Ger. Kerk in Amerika, 1960, de correspondentie inzake hereniging met de Prot. Ger. Kerk (groep De Wolf) legt er getuigenis van af. Daarover de volgende keer.

J. Meester.

Ontbonden te worden en met Christus te zijn

Men kan deze woorden uit Filipp. 1 : 23 verschillend lezen:

1. Ontbonden te worden en (dan) met Christus te zijn.
2. Ontbonden te worden en (eenmaal) met Christus te zijn.
3. Ontbonden te worden en (terstond) met Christus te zijn.
4. Ontbonden te worden en (zó) met Christus te zijn (d.i. tot in de gelijkvormigheid aan Zijn dood toe: Filipp. 3 : 10).

Leest men:

1. dan wordt over het wanneer van het met Christus zijn niets gezegd.
2. dan denkt men bij het met Christus zijn aan de opstanding (Michaëlis).

3. dan houdt men bij het met Christus zijn vast aan een voorlopige zaligheid in de zgn. tussentoestand (Greijdanus).
4. dan denkt men aan het gelijkvormig worden aan Christus' dood in het sterven van Paulus.

Naar ons oordeel moeten we Paulus' woorden volgens 4 opvatten. Greijdanus merkt in zijn Commentaar op Filippenzen op, dat Paulus hier van een tussenstaat tussen sterven en opstaan, gedurende welke de gelovigen nog niet bij de Here zouden zijn, generlei melding maakt. Hij merkt dat op tegenover de opvatting van Michaëlis (2). Maar met hetzelfde recht kunnen we zeggen: Paulus maakt hier van een tussenstaat tussen sterven

Populair-wetenschappelijke schetsen

Antieke Theologieën

III. Hesiodus (vervolg)

In ons vorig artikel hebben we even aandacht gevraagd voor de doublure in het werk van Hesiodus. Het toen genoemde voorbeeld van een dubbele godheid betrof de Eris, de Twist: er zijn er twee, zegt Hesiodus; er is niet alleen de boze Eris, die oorlog, leed en vijandschap zaait, maar er is ook een goede Eris, de vreedzame Wedijver die welvaart en voorspoed brengt. Het invoeren van deze doublure was voor Hesiodus het middel om critiek op oude overgeleverde geloofsvoorstellingen te geven. Hij wil de kracht van het aloude geloof in de „machten” breken. En hij doet dat op zijn manier: hij gaat niet ontkennen dat de boze Eris bestaat; zulk een ontkenning zou alleen felle weerstanden hebben gewekt. Hij laat de traditionele Eris ongemoeid, al vestigt hij er de aandacht op dat zij oorzaak is van oorlog, ramp en leed. Maar hij brengt een nog onbekende geloofsgedachte: er is ook een goede Eris. Men moge deze wijze van verkondigen een beetje erg tactisch vinden, er zit ook wel een stukje wijsheid in. Hesiodus polemiseert niet. Hij werkt thetisch. En de bedoeling moet wel zijn, dat de hoorders zich nu geleidelijk van de van ouds bekende boze Eris afwenden en belangstelling gaan koesteren voor de nieuwe goede Eris.

Nu staat deze doublure niet alleen. Naast de dubbele Eris verkondigt Hesiodus een dubbele Muze en een dubbele Oorsprong. Bezien we deze drie doublures in verband met elkaar, dan wordt ons de theologie van Hesiodus duidelijker.

Er bestaat tweërlei Muze. Daarover lezen we iets in het begin van de Theogonie, het

gedicht van de godengeboorten. Deze passage is van bijzonder belang, omdat ze ons Hesiodus' zelfgevoel als dichter en profeet leert kennen. Het gedicht begint met de vermelding van de Muzen die in de heilige wereld leven, op de Helikon, dansend rondom het altaar van Zeus. In de nacht komen ze, door nevels omgeven, de mensenwereld binnen en zingen daar van de goden. Er volgt een uitgebreide opsomming van godheden, de dichter schijnt nog niet aan enige theologische critiek te denken. Maar dat komt straks heel duidelijk. De Muzen vormen de verbinding tussen de heilige en de profane wereld, en ze brengen de waarheid door een dichter te inspireren. Hesiodus noemt zijn eigen naam als die van de man aan wie de Muzen het schone gezang hebben geleerd. Door dit Muzenwerk kan een mens met de waarheid in aanraking komen; daarom moet men met de Muzen beginnen en eindigen.

De wijze waarop de Muzen de profane wereld toespreken is niet mals: „Op het veld overnachtende herders, boze schandvlekken, die alleen maar aan je buik denkt!” Onmiddellijk daarna spreken de Muzen echter van haar tweërlei werk: „Wij weten vele leugens te zeggen die gelijken op waarheid; maar we weten ook, wanneer we dat willen, de waarheid luide te verkondigen”. De dichter zegt niet, dat er tweërlei Muzen zijn, maar hij laat haar zelf zeggen, dat ze tweërlei werk doen; dat we hierin een doublure mogen zien als bij de Eris-figuur blijkt uit het feit, dat dit tweërlei werk van de Muze enerzijds slecht en anderzijds goed is. De Muzen treden op als leugenaressen, maar ook als verkondigsters van waarheid. De bedoeling is duidelijk: wat Hesiodus' hoor-

ders bekend was uit velerlei poëzie, en aansloot op oude mythen, was leugen; maar wat de Muzen nu aan Hesiodus leerden, was waarheid. Ook hier wil de dichter de aandacht afleiden van de primitieve geloofsvoorstelling en richten op een nieuwe geloofsgedachte. Het is dan toch Hesiodus maar, aan wie de Muzen haar lied van waarheid leren.

Blijkt hieruit reeds het profetisch zelfbesef van de dichter, dit wordt nog iets nadrukkelijker gezegd in het volgende. Hesiodus wordt door de Muzen zelf plechtig als profeet ingewijd: ze plukken een laurientak en bieden die hem als staf, en ze blazen hem het goddelijk lied in, „opdat ik zou verheerlijken wat zijn zal en wat vroeger geweest is”.

Hesiodus eist voor zijn theologie goddelijk gezag op. Hij geeft een godsleer die afwijkt van wat traditioneel bekend was. Hij gaat niet rechtstreeks tegen de traditie in, maar hij dient het nieuwe dat hij brengt aan als goddelijke waarheid. Zeker, de Muzen kunnen ook onwaarheden vertellen; maar ditmaal geven ze aan Hesiodus door inblazing, inspiratie, het lied dat waarheid bevat.

We ontmoeten nog een derde doublure. Hesiodus verzet zich nergens direct tegen de verering van Moeder Aarde; dikwijls huldigt hij haar zeer. Maar in de loop van het lied, dat hem door de Muzen als waarheid is ingeblazen, horen we iets over Moeder Aarde, dat ons doet verstaan dat hij ook deze figuur in de schaduw wil stellen door een andere en nieuwe: „Voorzeker, het eerst is Chaos geboren, en pas daarna de Aarde met brede borst”. Zoals er tweërlei Eris vermeld wordt, en zoals de Muzen tweërlei taak hebben, zo is er ook tweërlei Oorsprong aller dingen. Ook hier staat de traditionele figuur tegenover een nieuwe, en ook hier is het de bedoeling dat de traditionele Oorsprongsfiguur, Gaea, Moeder Aarde, in de schaduw gesteld wordt door de nieuwe Oorsprong, Chaos. In dit verband betekent Chaos

en opstaan, gedurende welke de gelovigen wél bij de Here zouden zijn, óók geen melding. Greijdanus poneert als vanzelfsprekend, dat het „met Christus zijn” reeds terstond bij of na het sterven begint „naar de apostel hier leert”. Maar juist dat laatste moet bewezen worden. Dat is juist het punt in kwestie.

Alles komt hier aan op de betekenis van het „met Christus zijn”. Dat met Christus zijn drukt de gemeenschap uit, die de gelovigen reeds thans met Christus mogen genieten. Greijdanus zegt: „sun Xristooi einai” ziet hier op iets anders. Het is het persoonlijk bij de Here zijn, Hem zien, in Zijn omgang mogen delen, verkeren in Zijn tegenwoordigheid. Vandaar dat hij het „met Christus zijn” hier verstaat als „bij Christus zijn”. Maar ook de juistheid hiervan zal bewezen moeten worden. In elk geval blijft de vraag onbeantwoord, waarom Greijdanus e.a. niet de vertaling geven: „ontbonden te worden en bij Christus te zijn”, waar deze overzetting toch taalkundig verantwoord is.

Als Paulus in Galaten 2 : 20 zegt: „Met Christus ben ik medegekruisigd” dan bedoelt hij: In geloofsgemeenschap met Christus, als met Hem verbonden, ben ik, toen Christus gekruisigd werd, met Hem meegekruisigd. Zo mocht Paulus nu ook „met Christus” leven. Zelfs als hij sterft zal hij nog met Christus verbonden blijven, want hij mag „in de Here” sterven en zal ook door de dood niet van Christus' liefde gescheiden kunnen worden. En eenmaal zal hij weer opstaan uit de doden, om dan altijd met de Here te wezen.

Paulus zegt in Filipp. 3 : 10, 11 „Dit alles om Hem te kennen en de kracht zijner opstanding en de gemeenschap aan zijn lijden, of ik, met Hem in zijn dood gelijkvormig wordende, zou mogen komen tot de opstanding uit de doden”.

De opstanding uit de doden, dat is voor Paulus het grote. Door het met Christus lijden hier en nu, en door het met Christus sterven in het gelijkvormig worden aan Zijn dood, zal het met Christus verheerlijkt worden hem zeker ten deel vallen.

„Deze gelijkvormigwording aan Christus' dood omvat Paulus' gehele verteerd worden in de dienst des Heren, waarvan het einde zou zijn de dood, hetzij de marteldood, hetzij een andere dood” (Greijdanus, Komm. Filipp. bldz. 285).

Dit verklaart de sterke begeerte, die de apostel ook in Filipp. 1 : 23 uitspreekt: Ontbonden te worden en zo met Christus te zijn tot in de gelijkvormigheid aan Zijn dood, dus tot in zijn dood en sterven toe, dat is verreweg het beste.

Het moge dan voor de gemeenten, die Paulus dienen mocht, nodiger zijn, dat de apostel nog in leven bleef (het betekent immers een werken met vrucht), hij weet, dat door zijn sterven en het aan Christus gelijkvormig worden in zijn dood, Christus nog meer zal worden grootgemaakt. Immers het bloed der martelaren is het zaad der kerk. En voor Paulus zelf betekent die marteldood om de getuigenis van Jezus Christus een losmaking van zijn banden en een verlost zijn van het lichaam dezes doods. Om op deze wijze te komen tot de opstanding uit de doden, die immers de zalige opstanding, de opstanding ten eeuwigden leven voor hem is.

Juist omdat voor Paulus het leven Christus is, daarom is zijn sterven in alle opzichten gewin. Ja, winstgevender, voor de naam en de zaak van Christus, maar ook nuttiger voor hem!

B. Telder.

BOEKBESPREKING

P. J. Risseeuw -

Gasten en Vreemdelingen.

Prijs: f 7.90.

Uitgave: J. H. Kok N.V., Kampen.

Het moet voor een schrijver een aantrekkelijke opgave zijn een roman te schrijven tegen de achtergrond van een tijdsbeeld, zó dat zowel het romanverhaal als het verleden, waarin de personen leven één geheel gaat vormen. Eén geheel — het tijdsbeeld moet tot leven gewekt worden in de romanfiguren, de romanfiguren moeten levend zijn getekend in dat tijdsbeeld, echte mensen zijn en niet figuranten in een historisch betoog.

Die opgave is uiterst moeilijk. Het zijn niet de eersten de besten, die zich eraan gewaagd hebben: Ina Boudier—Bakker met „De klopp op de Deur”, Theun de Vries met „Stiefmoeder

der Aarde”, om maar enkelen te noemen, gaven werken, die terecht bewondering wekten en nog steeds van belang zijn.

Ook P. J. Risseeuw is op dit terrein geen onbekende — we denken b.v. aan zijn „Landverhuizers” — en onlangs gaf hij een nieuw boek in het licht onder de titel „Gasten en Vreemdelingen”, een Haagse familieroman, die binnenkort door een tweede deel: „Kinderen en Erfgenamen”, gevolgd zal worden. De beide delen samen bestrijken de periode van de eeuwwisseling tot 1960.

„Gasten en Vreemdelingen” — die titel heeft tweërlei betekenis. Allereerst geeft het de levensinstelling weer van Liesbeth Leenhouts: „Gods volk zal toch altoos gasten en vreemdelingen blijven op aarde” (pag. 14). Maar het zegt ook iets van de wijze, waarop Liesbeth een groot deel van haar leven, na de dood van haar man Jacob, in het onderhoud van zichzelf en haar kinderen moet voorzien; ze houdt n.l. een pensioen in Scheveningen.

Stammend uit een eenvoudige Zeeuwse familie, opgegroeid in het milieu van de oude Afscheidenen, na 1892 met haar gezin lid van de Gereformeerde kerken, blijft Liesbeth in de ban van haar zondebesef, van de vrees zich de beloften onwaardig toe te eigenen. Haar kinderen groeien op in fel bewogen jaren. Ze maken in hun jeugd de bloei van de gereformeerde richting onder Kuyper mee, daarna ook de jaren, waarin op „de verworvenheden” nieuwe bezinning nodig is. De nieuwe levensproblematiek in de verwarde jaren na de eerste wereldoorlog, de confrontatie met de richting van Lohman, de stellingname tegenover het socialisme — dat alles maakt, dat de kinderen van Liesbeth elk op eigen wijze naar oplossingen voor de vele vragen gaan zoeken en vaak is een eenzaamheid — die meestal het generatieverschil begeleidt — het gevolg, zowel bij Liesbeth als bij de kinderen. Een eenzaamheid overigens, die bij tijden toch weer overbrugd wordt, doordat de moeder moeder is, dagelijks biddend voor en denkend aan de kinderen. En de kinderen beseffen dat.

Die kinderen — allereerst Freek, die na zijn onderwijzersstudie aan de wens van zijn schoonouders gehoor geeft en rechten gaat studeren. De studie wordt met succes bekrond en Freek gaat werken op het Kuyper-

niet de ongevormde massa (een gedachte die de oudheid wel degelijk kent, zoals blijkt uit het begin van de Metamorphosen van Ovidius), maar Gaping. Er is in de klassieke filologie heel wat te doen geweest (en nog) over Hesiodus' Chaos. Jaeger verklaart Hesiodus' Chaos als de open ruimte tussen aardbodem en hemeldak; maar op die wijze is geen zicht te krijgen op de oorspronkelijkheid van het Chaos. Liever volgen we de opvatting van Gigon, die zegt dat Hesiodus' Chaos een ietwat mythische benadering is van het Niets. Hesiodus' theologie leert een goden-wording en goden-geboorte: voor hem is de idee van de wording geheel oorspronkelijk. We ontmoeten verderop in de oudste Griekse filosofie de gedachte dat worden meer oorspronkelijk is dan zijn. Eerst vrij laat komt de idee van de oorspronkelijkheid van het Zijn op. Hesiodus zegt ons, dat de Wording het oorspronkelijke is, en daarin zullen we moeten lezen dat hij het Worden als goddelijk opvatte, zoals later het Zijn goddelijk werd geacht — een gedachte die tot in de hedendaagse neoscholastiek voortleeft. Het theologisch verschil tussen wording en zijn spiegelt zich af in het gebruik van het woord „physis”, dat heel vaak „Zijn” betekent (zoals Holwerda in zijn dissertatie met een overvloed van bewijsplaatsen heeft aangetoond), terwijl de eigenlijke betekenis, zoals door woordstamonderzoek bewijsbaar is, „groei” moet zijn.

Het Chaos wordt door Hesiodus als Oorsprong aller dingen en in die hoedanigheid als „concurrent” van Moeder Aarde op de voorgrond geplaatst. Ook hier blijft hij zijn methode trouw; hij polemiseert niet tegen het geloof aan de Gaea(aarde)-figuur, maar zegt dat het Chaos het eerst geworden is, en pas daarna de Aarde met brede borst. Even oorspronkelijk als het Chaos is de Eros die alle wording stuwt en in Hesiodus' Theogonie wellicht als de goddelijke Wording zelf kan worden beschouwd. Van Chaos stammen Duisternis en Nacht af, en uit Duisternis en

Nacht worden Lichthemel en Dag geboren. Het ligt in de aard van Hesiodus' theologische critiek, dat hij geen systematisch geheel maakt van de traditionele en de „nieuwe” godheden: hij wil de oude ongemoeid laten, maar aandacht vragen voor de nieuwe; dan zal men de oude vanzelf wel gaan vergeten. Wat hij dan verder zegt over Aarde en Hemel blijft onder het odium van de niet-oorspronkelijkheid staan.

In Werken en Dagen vinden we de wonderlijke Pandóra-mythe. Daar het vast staat dat Pandora een naam is voor Moeder Aarde, hebben we hier met een tamelijk vinnige theologische critiek op Gaea te doen. Moeder Aarde is de oorsprong van alle kwaad! De mens wordt symbolisch voorgesteld door de broeders Prometheus en Epimetheus, d.w.z. de man die bezint eer hij begint (Prometheus), en de man die eerste nadenkt als het kwaad al gebeurd is. We menen dat beide broers tezamen als beeld van de mens bedoeld zijn. Prometheus wantrouwt de godenwereld, en dit punt is van belang. Epimetheus denkt niet tijdig na. De goden laten Pandora naar Epimetheus brengen, en hij is blij met dit cadeau. Pandora is het onheil dat vanuit de heilige wereld de profane binnendringt. Alle goden en godinnen hebben haar iets meegegeven. Als ze door de onnadenkende Epimetheus in blijdschap aanvaard is, blijkt dat ze een pithos, een vat bij zich heeft, en dat verwondert ons niet, omdat de pithos, het lemen vat waarin wijn of olie bewaard worden, als symbool geldt van de rijkdom en milde Aarde. Maar nu Hesiodus' theologische critiek: dit vat is niet vol met rijkdom, maar met rampen. Pandora licht even het deksel, en alle rampen, moeiten en ziekten vliegen er uit om zich meester te maken van de mensenwereld. Alleen Elpis, de hoop, blijft in het vat. Zij is de ijdele verwachting, en behoort ook tot het leger van rampen. Zij krijgt geen macht over de mensen: de geplaagde mensheid weet, kan althans weten, dat ze niet de ijdele hoop hoeft

te koesteren, eenmaal van de rampen te worden bevrijd. De theoloog Hesiodus was wel een groot pessimist.

Het gelukt niet, een ietwat sluitend geheel te maken van Hesiodus' leer van de goden-geboorten, zijn geschiedenisfilosofie van de vijf tijdperken, en zijn levensbeschouwing in de Pandóra-mythe. Slechts op enkele punten hebben we enig houvast aan het werk van Hesiodus: we zien zijn theologische critiek op de traditionele geloofsgedachten van zijn tijd.

Een eenvoudig en arm schaapherder dichtte een oorspronkelijke theologie. De vergelijking met Amos van Thekoa heeft weinig zin: wat hem met Hesiodus gemeenschappelijk is betreft enkel het uiterlijke. Maar de herder Hesiodus was dichter en theoloog, kritisch theoloog, met profetisch zelfbesef; hij oefende diepgaande critiek op de geloofsdenkbeelden van zijn tijd en milieu, en hij gaf positief andere denkbeelden daarvoor in de plaats: de goede Eris als de welvaartbrengende vreedzame wedijver, de waarheidsprekende Muze, en het levend Niets als de Oorsprong aller dingen. Een zeer zwakke toekomstverwachting kan misschien gelezen worden in de betuiging, dat de dichter liever óf vóór óf ná het ijzerentijdperk had willen leven. Hij spreekt over de gerechtigheid van Zeus; maar behoort Zeus niet tot het godengeslacht dat afstamt van Moeder Aarde? En zij is niet oorspronkelijk: oorspronkelijk is het Chaos, het Niets, waaruit alles is voortgekomen. De dichter zegt er niet nadrukkelijk bij, dat Aarde en Hemel ook uit het Niets zijn voortgekomen, dat kan hij ook niet: het is hem er om te doen, dat de Gaea-theologie geleidelijk uit de aandacht verdwijnt. Zo vinden we bij hem een **theologisch dualisme**, dat zich duidelijk uitspreekt in de drie dublures, waarbij telkens één van de twee wordt gediskwalificeerd.

K. J. P.

huis in den Haag. De journalistiek is zijn levenstaak.

De dochter Agaath wordt getekend als een ingetogen meisje, een ingetogen vrouw later, wier levenskring beperkt blijft tot gezin en eigen gereformeerd wereldje. Dit in tegenstelling tot de tweede dochter Marjan. Zij blijft lang ongetrouwd, is jaren kinderverzorgster bij een liberale familie. Daar wordt haar wereldje als vanzelf opengegooid. Dat geeft veel strijd, veel bezinning en daardoor rijping en verrijking. Op latere leeftijd huwt ze een man, die door zijn vrouw verlaten is en volgt hem naar Indië. Daar vindt ze uiteindelijk haar bestemming.

Nog twee zoons zijn er. Andries, die de wereld leert liefhebben en eerst in het gedemoraliseerde na-oorlogse Duitsland, later in Canada zijn geluk gaat beproeven. Eenzaamheid, leegheid en onrust zijn zijn deel. Slechts af en toe — bij voorkeur op Oudejaarsavond — haalt hij zich het beeld van zijn moeder voor ogen, „zoals zij in de familiekring het jaar eindigde met psalm 90” (pag. 206). Tenslotte de benjamin Hugo, een nakomertje, lang bij moeder thuis. Na de lagere school komt hij op een kantoorcrak, maar zijn eigenlijke leven ligt in de literatuur: het lezen, later het zelf schrijven van novellen en romans. Hugo geeft de stoot tot de oprichting van een blad van Christen-letterkundigen, organiseert conferenties van het Letterkundig Verbond (zijn moeder vindt het maar zo-zo — leest alleen Bunyan) en vindt in dat werk tenslotte ook zijn vrouw, een jonge onderwijzeres, die ook gedichten publiceert.

In 't begin wees ik er al op, dat de opgave voor een werk als „Gasten en Vreemdelingen” niet eenvoudig is. Juist het tot leven wekken van romanfiguren en van het hele milieu en tijdsbeeld is een uiterst moeilijke taak.

Aanvankelijk blijft het boek wat beneden de eisen, die aan een dergelijke roman gesteld worden. De figuren komen niet goed uit de verf; het is alles wat „notitie-achtig”, en het maakt de indruk, dat de romanfiguren gebruikt worden om bepaalde meningen naar voren te brengen; zo in de trant van 't elkaar stukjes uit de Standaard voorlezen en over Patrimonium praten. Er zijn dan wel aardige passages ook, maar het blijft wat fragmentarisch.

Maar na de eerste tachtig, negentig bladzijden wordt het boek aanmerkelijk beter. Risseeuw komt dan eerst goed op dreef, het boek gaat leven, de mensen zijn echte mensen geworden. De tekening van de problematiek van die tijd en van de mensen is veel raker en wanneer men het boek sluit, moet men erkennen, dat het toch nog een goed boek is geworden.

De strijd van Marjan — om een voorbeeld te noemen — is zo treffend getekend. Zij wil vooruit, wil meer leren dan voor een meisje uit die tijd en dat milieu gepast en mogelijk werd geacht. Ze wil een eigen mening vormen en een eigen standpunt innemen, ze wil ook klaar komen met een eigen overtuiging. En voorlopig zal ze dat alleen moeten doen, omdat ze de mogelijkheid onder ogen moet zien, dat ze ongetrouwd zal blijven: „Voor de nette gereformeerde jongens was ze te werelds en voor de wereldse te kerks” (pag. 127); en even later: „Aan mij werd eenvoudig niet gedacht. Alsof ook ik niet mijn verlangens had om iets meer dan kinderjuf of huissloof te worden. Vader begreep me niet en moeder begrijpt me nu nog niet. 't Is toch zeker geen zonde als je als vrouw iets bereiken wilt? Agaath is getrouwd. Ze is tevreden. Misschien zou ik ook tevreden zijn als ik getrouwd was. Maar ik kan nu eenmaal niet met de eerste de beste genoegen nemen... Moeder is altijd gedreven door de angst voor de wereld... Ik was altijd een gevoelig kind... ik heb nog een gevoelige natuur, maar er is iets in me kapot gegaan, doordat ik altijd onder de duim ben gehouden” (pag. 133).

Bizonder goed zijn ook de passages over het leven van Andries in Berlijn. Wat is de innerlijke armoede, de leegheid, de lijk-achtige sfeer in die na-oorlogse danse macabre van de mensen, die zichzelf en hun ellende poogden te ontvluchten, verrassend beschreven! En hoe fel is het contrast tussen deze Andries en zijn idealistische broer Hugo, die met een zekere humor, waarachter een grote gevoeligheid schuil gaat, kan reageren op moeder, broers en zusters. Bijvoorbeeld, als hij zijn

moeder vertelt van z'n trouwplannen met een jonge onderwijzeres: „— Is ze van onze kerk?”

— Ja, dat is in orde.

— Onderwijzeres... zou ze een goede huisvrouw zijn?

— Ik hoop het, zei Hugo, een beetje lachend. „Ik hoop het, zei Hugo, een beetje lachend.” (pag. 235).

Veel waardering heb ik ook voor de studie, die Risseeuw gemaakt heeft van het beschreven tijdvak. De tekening van de grote leiders (Kuyper, Lohman, Troelstra, Colijn), van de sociale omstandigheden, van het leven in die jaren, geeft telkens blijk van vertrouwd-zijn met dat verleden en dat brengt het verhaal in de juiste sfeer.

Op meer dan één plaats geeft de schrijver ons ook stof tot nadenken. Hoe komt het dat de kerk de greep op de arbeiders heeft verloren? „Was het wonder dat de kinderen der arbeiders, voor wie een zonniger jeugd was weggelegd dan hun ouders gekend hadden hun heil op de aarde zochten?” (pag. 210). Hoe is de houding van veel Christenen geweest tegenover het sociale vraagstuk? Kwamen velen slechts niet tot liefdadigheid zonder meer?

Zo zijn er ook veel vragen met betrekking tot het gescheiden optrekken van C.H. en A.R., vragen ook die de kerkelijke verdeeldheid raken. Consolidatie van de breuk maakt een echte ontmoeting veelal niet meer mogelijk. „Misschien een consequentie van de Reformatie, die onder het gezag van de Paus uit, haar eigen weg zou gaan, een weg in vrijheid, maar tevens in verdeeldheid”. (pag. 218 e.v.).

En niet in de laatste plaats het zo vaak tegengewerkte streven van de jongeren. „Ze wilden het essentiële van het oude zeker behouden, vroegen echter om nieuwe vormen, wilden aangesproken worden in de taal van hun tijd. Het spreekt nog aan: De orthodoxie had een lange heroïeke schoolstrijd achter de rug. Nu ging het erom de komende generatie niet van de kerk te vervreemden en de strijd aan te binden tegen uitgeholde vormelijkheid”. (pag. 176).

„Gasten en Vreemdelingen” — roman, beeld van een tijd, beeld van het gereformeerde leven uit de eerste decennia van deze eeuw. Ik kan het van harte aanbevelen!

H. C. E. Smit-Labots.

PERSSCHOUW

Principiële politiek (Slot)

Andere instelling

Toch meen ik dat het anders kan en ook moet in de politieke vergaderzalen, in de pers, bij de verkiezingen en overal waar wij een christelijke politiek willen presenteren. Ik ben niet bij machte uiteen te zetten, hoe een werkelijke christelijke politiek er in de praktijk en betreffende de concrete problemen uit zal zien. Dat is trouwens ook het vervolgverhaal, een zaak van langdurige gezamenlijke bezinning. Maar over het begin wil ik nog wel en ten besluite een enkele opmerking maken.

M.i. gaat het daarbij om een andere instelling, om een instelling, waarin de accenten duidelijk verschoven zijn. Zo zal — en daarmee zullen we moeizaam tegen de tijdstroom op moeten roeien — nergens het voordeel van de mensen de eerste rang in de politiek in mogen nemen, maar zal op de eerste plaats steeds de roeping van de mens in de politiek moeten staan. En waar het op het eerste gezicht mede om voordelen van de mensen gaat, zal altijd duidelijk gemaakt moeten worden dat zij secundair zijn, omdat in de schepping niet de mens in het middelpunt staat, maar de eer, die God in Zijn schepping zoekt.

In genoemde instelling zal ook een zodanige verschuiving van de aandacht moeten optreden, dat de belangstelling behalve naar de politieke praktijk in evenredigheid daarmee en in verband daarmee ook gericht wordt op de beginselen, die deze praktijk moeten leiden. En deze beginselen zullen die naam dan slechts waard zijn als duidelijk te maken is en voortdurend duidelijk gemaakt wordt, dat zij hun grond vinden in Gods Woord. Dat moet niet alleen geschieden voor die onderwerpen, waarvoor deze relatie nog duidelijk is, alhoewel zij niet meer aan de orde gesteld wordt, maar dat moet vooral gebeuren inzake dat grote veld van onderwerpen, die ook voor ons reeds aan het pragmatisme zijn overgeleverd.

Dat we op dit punt in grote verlegenheid verkeren is het ergste niet. Het bedenkelijke is, dat wij in de beginselloosheid van die onderwerpen zijn gaan berusten, ja, dat wij zelfs theorieën ontwerpen om die toestand te rechtvaardigen.

Wat is de Staat?

De centrale politieke vraag in dit verband is, nog steeds, wat de staat is, wat zijn aard en taak is. Wij hebben het er zo moeilijk mee en wij zijn er zo moe van geworden, dat we haar maar zo weinig mogelijk aan de orde stellen.

Maar deze en overigens alle politieke vragen zullen eerst recht op een christelijke wijze aan de orde komen als wij gaan ondernemen, ze te verstaan in het licht van de verlossing van Christus, waarin ook de politiek deelt en in het bijzonder die van de Westerse beschaving; als wij dieper beleven en duidelijker uitdragen, dat niet onze inspanning maar Gods handelen de politiek maakt, en dat de houding tegenover Zijn geboden, samengevat in het gebod om Hem boven alles lief te hebben, bepaalt of de politiek zegen of vloek, leven of dood zal zijn, alle compromissen ten spijt; als wij doorzien en doorgeven, dat en hoe de politiek zich richt op het Koninkrijk Gods, dat komen gaat, en zich heeft in te richten op het vertonen van dat Koninkrijk, dat immers ook gekomen is.

De lezer zal misschien opmerken, dat dit alles vanzelfsprekend en bekend is. Goed, maar is dat dan misschien de reden, waarom het niet meer ter sprake komt? En is het niet zo, dat wij deze dingen veel rijker zullen leren zien en zeggen, als wij ze eens nadrukkelijk in de politiek aan de orde gingen stellen?

't Zal ons misschien nog meer verlies opleveren, maar de christelijke politiek zal tenminste weer belangwekkend worden.

Het is overal dezelfde misère. In „Kerk, staat en maatschappij”. Een niet meer waarachtig geloven, dat het overal en alleen aankomt op het zoeken van Gods Koninkrijk, op het werkelijke erkennen van de koningsheerschappij van Jezus Christus. Al meer demonstreert zich het niet meer onderkennen van de zo krachtig doorwerkende ontchristelijking van het leven, van het al meer zelf slachtoffer worden daarvan en van de antithese tussen wat uit God is en wat uit de mensen is.

„Détournement de pouvoir”

In een bespreking van de brochure van van Ds Delleman „Een oproep tot bezinning en verzoening” gaf (Mr W. C.) v(an) Zw(ieten) in „Contact” de volgende belangwekkende en rake tekening van het onrecht dat bij de schorsingen van 1944 en volgende jaren door de Synoden werd gepleegd.

Hij schreef:

Op bladzijde 18, waar het gaat over de toepassing van de artikelen 79 en 80 van de Kerkenordening — gehanteerd om prof. Schilder te schorsen en af te zetten — wordt opgemerkt: „Deze artikelen passen namelijk niet op onze situatie”. Met onze situatie bedoelt de schrijver de afzetting van prof. Schilder als hoogleraar en predikant.

Heb ik teveel beweerd, toen ik constateerde, dat de synodale handelingen aan zwakheid mank gingen?

Want nu stoten we iets dieper door. De synode, die tot afzetten besloot, werd bijgestaan door een staf van wetenschappelijke prae-adviseurs, waaronder hoogleraren in het kerkrecht.

Waar ter wereld komt het in de rechtspraak voor, dat men artikelen hanteert, die niet op het geval passen, om toch het bepaalde doel te bereiken? Hebben die hoogleraren in het kerkrecht nooit gehoord van misbruik van recht, van détournement de pouvoir? Dan wordt het hoog tijd, dat dergelijke hoogleraren beginnen met colleges voor het kandidaatsexamen recht te lopen. Aan elke universiteit behoort de candidandus op zijn kandidaatsexamen te weten, wat onder deze termen wordt verstaan. En aan elke universiteit wordt het hem ingehamerd, dat misbruik van recht en détournement de pouvoir een verschijnsel is, waarvoor hij, later als afgestudeerd jurist, op zijn hoede moet zijn.

Zonder blikken of blozen poneert de schrijver in zijn boekje, dat deze tuchtartikelen namelijk niet passen op onze situatie.

Maar daarmee geeft hij een brevet van onbekwaamheid aan de synode plus haar wetenschappelijke staf, waaronder kerkjuristen die destijds tot de tuchtmaatregelen zijn overgegaan.

Ik begrijp de moeilijkheden van de schrijver wel. Daarvoor behoeft het niet eens zo hoog te lopen als in 1944. Op een gegeven ogenblik komt een gemeente met een predikant te zitten, die niet voor zijn taak berekend blijkt te zijn. De man doet geen gekke dingen, maar de gemeente wordt ook niets wijzer. Ze verarmt, de fut gaat er uit en ze sjokt maar een beetje met de man mee, zonder dat er van een gespannen verhouding sprake is. De man heeft een verkeerd beroep gekozen, maar ja, hij is nu eenmaal beroepen en we zullen het er mee moeten doen.

Er is geen artikel in de kerkenordening, dat op deze situatie past.

En zolang een toepasselijk artikel niet bestaat, zal die gemeente moeten voortjokken. Maar het zou op alle manieren tegen mijn rechtsgevoel indruisen, indien dan maar één of ander artikel bij de kop werd gegrepen, om de man aan de kant te zetten.

De schrijver geeft deze misère toe. „Een grote zegen is in elk geval uit deze schande ons ten deel gevallen, dat we nu een artikel hebben in de nieuwe K.O., waardoor dergelijke krenkingen en troebelen niet meer behoeven te voorkomen (bedoeld zal zijn voor te komen). Art. 112 van de nieuwe K.O. maakt het mogelijk iemand tijdelijk van de uitoefening van zijn ambt te onthouden, zonder dat dit het karakter van tucht draagt!”

Als ik het dus goed begrijp, is het nieuwe kerkrecht aangepast aan het onrecht, dat in 1944 is bedreven. En daarin zullen wel wederom hoogleraren in het kerkrecht de hand hebben gehad.

Ik vraag mij in gemoede af, wat dat voor een kerkrecht is. Met tegenzin denk ik in dit verband aan het proces Van der Lubbe. Die man is ter dood gebracht op grond van een wet, die na het bedrijven van zijn daad in het leven werd geroepen door de destijds over Duitsland heersende Nazi's. Een kreet van verontwaardiging is in de wereld over deze rechtsverkrachting opgegaan.

Het is jammer, dat de schrijver niet het bezwaarschrift van de hoogleraren Dooyeweerd en Vollenhoven, gericht aan de synode, heeft geraadpleegd. Dooyeweerd is een rechtsfilosoof van een vermaardheid, die ver over onze grenzen reikt. Maar ook dit bezwaarschrift is terzijde gelegd.

Ik ben dankbaar hiervoor, dat de schrijver van het boekje zo openhartig de krenking van het recht toegeeft. Maar de zwaarte ervan voor ons vrijgemaakt heeft hij niet gepeild. Een aanpassing van het geschreven recht aan de destijds onverantwoord gepleegde handelingen maakt voor ons de zaak niet mooier of gemakkelijker. Het wordt voor ons steeds pijnlijker. Dat moeten we elkaar maar openhartig zeggen.

Laat men dit blijven zeggen.

Met alle klem en ernst.

Niet om der wille van de geschorsten. Onrecht lijden is geen schande. Het is, als het om een goede zaak geschiedt, zelfs een eer. Maar om hen die het bedreven. En om hen die het handhaven.

Laat men dit blijven zeggen. De tijd dat men algemeen zal inzien, dat men **dit** niet had mogen doen komt zeker. Laten we ons best doen dat die tijd heel gauw komt.

Christenen in Verdrukking

In „De Protestant” werd het volgende overzicht afgedrukt over de situatie van de kerk en de christenen in onderscheidene landen. De gegevens werden mede aan de R.K. pers ontleend.

„POLEN: de spanning tussen r.k.-kerk en staat neemt sterk toe. De regering heeft een dekreet uitgevaardigd waarbij priesterseminaries gelijkgeschakeld worden met beroepsscholen. Hierdoor is de staatscontrole aanzienlijk verscherpt. Maar ook andere maatregelen tegen de r.k. kerk zijn genomen of zullen genomen worden. In september is een conferentie gehouden van het voltallige Poolse episcopaat. Kardinaal Wyszyński heeft ernstige kritiek uitgeoefend op de communistische overheid en heeft geëist, dat de rooms-katholieken als vrije burgers behandeld zullen worden.

TSJECHOSLOWAKIJE: in dit land gaat een reizende tentoonstelling rond, getiteld: Religie en werkelijkheid. Het is een atheïstische tentoonstelling, bekostigd door de communisten om de „mensen te helpen, hun godsdienstig geloof kwijt te raken en een wetenschappelijk antwoord te vinden op al hun vragen”. Onlangs is in de gevangenis de bisschop van Presnov overleden, die tien jaar geleden gevangen werd genomen, beschuldigd van verraad.

HONGARIJE: ook hier is een atheïstische campagne aan de gang. Op vele middelbare scholen worden atheïstencclubs opgericht. Het behoort tot hun taak de invloed van de kerk tegen te gaan, de aardse oorsprong van de kerk te bewijzen en kerkelijke gebruiken belachelijk te maken. Universitaire functies zouden alleen nog openstaan voor hen, die officieel verklaren, atheïst te zijn.

OOST-DUISSLAND: het aantal christenen loopt hier schrikbarend terug. Door de anti-christelijke propaganda, maar meer nog door de maatregelen van de overheid jegens hen, die christen verklaren te zijn, blijft steeds meer een kern over, die ook wil strijden en lijden voor haar geloof. In negen jaar werd het kerkbezoek gehalveerd. Het aantal gedoopten en lidmaten loopt sterk achteruit. Alleen de offervaardigheid stijgt.

CUBA: de r.k. kerk staat in dit land aan de rand van een vervolging.

In verband met geregeld overvallen op priesters is het hun toegestaan in burgerkleding te gaan. Kerkgangers worden verhinderd naar de mis te gaan. Ook hier ontstaan — evenals in andere communistisch geregeerde landen — z.g.

„nationale priesters”, die wél aan de leiband van het regime willen lopen.

MEXICO: hier verscheen een nieuw leerboek, dat in gebruik is op de vakscholen. Hierin wordt getracht, elke herinnering aan de godsdienst en aan de kerk uit de gedachten van de scholieren te bannen. De kerk heeft geprotesteerd tegen dit boek, maar de staatssecretaris heeft het verplicht gesteld.

CHINA: in dit land zouden de laatste 15 jaren van iedere zeven christenen één zijn leven gegeven hebben voor zijn geloof. Dit deelt het r.k. blad „The Examiner” mee. Ongeveer 500 priesters zouden de marteldood gestorven zijn, terwijl zich in straffokampen nog 10.000 priesters en leken zouden bevinden en 8 bisschoppen.

SPANJE: hier blijft de onrust voortduren, in kerk en staat. Het manifest van een groot aantal Baskische priesters met scherpe kritiek op de regering wordt door de r.k. pers een revolutie genoemd, die een lawine ontketend heeft. Wel heeft de apostolische nuntius van Victoria hen en alle rooms-katholieken tot gehoorzaamheid gemaand aan de kerkelijke hiërarchie, maar het vuur smeult verder.

Ook in de r.k. pers wordt steeds meer gefulmineerd tegen het Franco-regime en de r.k. kerk met haar talloze taboe's. Ds Gutierrez uit Barcelona meldt, dat de laatste jaren de zeer levendige kleine groep van Spaanse protestanten een sterke aantrekkingskracht uitoefent op vele rooms-katholieken en dat per jaar 400 à 500 van hen naar de protestantse kerk overgaan”.

Het „blijven staan” van predikanten

In de Hervormde Kerk tobt men met het beroepen en niet-beroepen worden van predikanten. De synode bepaalde indertijd in ord. 3, art. 16, sub 1c dat predikanten niet mochten beroepen worden als ze niet minstens 4 jaar op een plaats hadden gestaan. Maar deze bepaling heeft zeer slecht voldaan. Er kwam geen voldoende „doorstroming” van predikanten. Van de 1642 predikanten staan 597 tien jaar en langer op hun huidige standplaats. In de categorieën van de minst betaalde staan 96 predikanten van 40 jaar of ouder nog in hun eerste gemeente en 37 predikanten van 50 jaar of ouder nog op hun eerste standplaats. Nu heeft een commissie — alweer een — het probleem bestudeerd en lanceert nu de idee van een van boven af geregelde en uitgevoerde verplaatsing der dominées. In het „Hervormd Weekblad De Gereformeerde Kerk” geeft Prof. Van Isterzon scherpe kritiek op het rapport der commissie. Het hevigst heeft hem verontrust de motivering van dat nieuwe voorstel. Die wordt in het volgende schrikwekkende beeld gegeven:

„Zij (de commissie) moet er echter ook op wijzen, dat bij een te lang verblijf op eenzelfde standplaats de volgende gevaren dreigen en zich naar haar inzicht ook zeer concreet voordoen:

- hij is op zijn gemeente uitgekeken en uitgepreekt, vervalt in herhalingen, zijn preken worden clichéwerk, zijn pastoraat tot routinebezoek — zo hij al nog huisbezoek doet; het geestelijk leven van de predikant lijdt hieronder en zo ontvalt hem het eigenlijke draagvlak voor zijn werk, dat onttaardt in een vak;
- hij kan de dingen niet meer aan en trekt zich terug in zichzelf, een hobby of een neventaak;
- zijn gezondheid belet hem grote afstanden af te leggen;
- hij heeft te weinig werk om zijn dag te vullen, is geen studiosus en verdoet zijn tijd in tuin of huishouding en verleert regelmatig te werken;
- hij woont in een ongeschikt huis, wat hij en vooral zijn vrouw, met name bij of door ziekte, niet meer dragen kunnen;
- hij heeft ter plaatse geen congruent sociaal milieu, waarop hij zich aansluiten kan, waardoor hij vereenzaamt;
- het ploegen op rotsen en het geringe kerkbezoek ontmoedigen hem;
- de situatie werkt in op en veroorzaakt verwijten en spanningen in het predikantsgezin; ook kan het gevaar dreigen van ongeoorloofde verhoudingen; het ontbreken van voldoende onderwijsmogelijkheden voor de kinderen en de ondermijning door de daaruit voortvloeiende geldzorgen van de predikant en de predikantsvrouw;
- een gemis aan relatie met niet-kerkelijke sectoren van het dorpsleven;
- het gebrek aan contact door modaliteitsverschillen met een meerderheid of minderheden in de gemeente;
- de nasleep van een vroeger conflict in kerkelijke of politieke zaken, waaruit een beschadigde verhouding is overgeleefd;
- een te grote intimiteit met gemeentelieden en het betrokken raken in dorps- of familieruzies, wat zijn gezag ondergraaft;
- een verkeerd milieu voor de kinderen;

KRITISCHE KRABBEL

Goede wijn behoeft geen krans

Onder deze titel las frater in Elsevier's Weekblad van 3 dec. de volgende kritiek: „In een Gereformeerd Weekblad een plaatje, waarop een viertal lachende jonge mensen. Daaronder zoiets als: hier ziet u dat je christen kunt zijn en toch best kunt lachen. In „Signaal”, overigens een alleraardigst blad voor middelbare scholieren, schrijft de redactie: „Signaal is een positief christelijk interkerkelijk blad. Ben je bang voor het woord christen kunt zijn en toch best kunt lachen. ten bij je opwekt, zo in de geest van saai, vervelend enzovoort, lees dan Signaal en zie dat christen-zijn iets anders is”.

Een beetje verder: „Dat een jonge christen niet een saaie Piet of Riet hoeft te zijn, kan je wel merken als je dit blad Signaal leest”. Het moet ons van het hart, dat wij dergelijke taal niet kunnen waarderen en dit preken voor eigen parochie maar matig vinden. Men adverteert christelijke blijdschap niet. Zij moet **blijken**. Als ze niet blijkt, zullen al die zelfadvertenties geen zier helpen. Wanneer een meisje aan een jongen zou schrijven: ontmoet me maar eens, dan zul je zien, hoe knap ik ben — vinden wij dat maar een mal figuurtje. Een van de twee, of het schaap gelooft niet in haar eigen knapheid, of ze is een vervelende exhibitioniste, een kind dat er nog nooit over nagedacht heeft, dat een wingerd juist zijn mooiste druiventrossen verbergt achter dikke bladeren.

Toch vangen wij dit geluid telkens op in „christelijke” bladen: het echte christendom is niet saai; kijk naar ons hoe jolig we zijn. Op verzoek naar joligheid kijken, staat ons tegen”.

Tot zover Elsevier. Ondergetekende vond dit onder K.K. best op z'n plaats. Naar zijn bescheiden mening past deze „schoen” ons ook wel een weinig en moeten wij hem maar aantrekken.

Niet zozeer wat die joligheid betreft, want daarmee hebben we over het algemeen niet al te veel op. Ofschoon... iets dergelijks ben ik ook wel eens tegengekomen. Iemand had ergens opgemerkt, dat het op de jeugdverenigingen nu niet zo'n florissante toestand was. Daartegen werd in ik weet niet meer welk blad de opmerking gemaakt, dat men maar eens moest kijken op een bondsdag naar al die jongens en meisjes met hun glunderende gezichten. Of er een foto bij stond zou ik niet kunnen zeggen. Frater vond dat maar een rare, niets-zeggende reclame. Hij kan die glunderende gezichten op een bondsdag zeer wel plaatsen. Als u begrijpt wat hij bedoelt. Maar die glunderende moet blijken op de wekelijkse vergaderingen en in het gewone leven.

Iets dergelijks kwam frater tegen met betrekking tot de kerk. Was er niet veel eenheid en niet veel opgewektheid? Dan moest men maar eens op een schooldag komen kijken naar al die enige en opgewekte scharen in Kampens straten.

Frater wil wel zeggen, dat hem dit niets of tenminste niet veel zegt. Van de schooldagen zegt hij geen kwaad, maar de éénheid en opgewektheid moet blijken in het gewone kerkelijke leven. Ze moet blijken in de gemeenschap der heiligen en in de onderlinge verhoudingen der broeders. En dáár blijkt er niet alles van.

We moesten wat minder praten over de ware kerk en er wat meer van laten blijken. Bertus de reclame-maker droeg grote borden voor de borst en op de rug. De reclameplaten zag je wel, maar van de man zag je niet veel.

Iets om over na te denken? Dat is de mening van

Frater.

isolatie van ouders, kinderen en kleinkinderen door een geografisch slechte ligging; het gevoel — hoewel op vele of enkele voor de Kerk belangrijke punten niet onbegreep — miskend en niet gebruikt te worden, of althans in deze gemeente niet tot gelding te komen; het feit, dat de predikantsvrouw het isolement, dat veelal nog meer op haar zal drukken, dan op de predikant, niet langer kan verdragen en daardoor als steun voor de predikant uitvalt; het bezwaar, dat de predikantsvrouw zich op

den duur niet vinden kan in het pastorieleven en het werk van haar man.

Uit dergelijke situaties — met name als verschillende ervan zich tezamen voordoen — resulteert een functieverlies voor het pastoraat ter plaatse en van de eerbied voor het pastoraat in het algemeen, die niet anders dan noodlottig genoemd kunnen worden.

Het stille verdriet in de pastorieën is veel erger en verbreider dan dat in een aantal notoir als pastoraal-moeilijk te boek staande gemeenten.

Voor de gemeente zijn de gevolgen al even funest. Hoewel ook zij zelf meestal mee daaraan schuldig is, zit zij evenzeer met de gevolgen: afbrokkeling van het kerkelijk leven; functieverlies van de gemeente als zodanig in het dorpsgeheel; verzwakking van de financiële draagkracht; het uitgehoord raken in de kerkdienst; wrijvingen met de pastoriebewoners, met name ook met de predikantsvrouw".

Prof. van Itterzon schrijft onder dat citaat o.a.:

Als de situatie inderdaad zo afschuwelijk is, staat het er met onze kerk bar slecht voor. De predikanten moeten het zich voor gezegd houden, nu zij zo te kijk worden gezet: uitgekeken, uitgepreekt, clichéwerk, routinebezoek, verdoen van de tijd in tuin of in de huishouding(!), ploegen op rotsen, gering kerkbezoek, verwijten en spanningen in het gezin, geldzorgen, conflicten, ongeoorloofde verhoudingen(!), betrokken-zijn in familieruzies, afbrokkeling van het kerkelijk leven, wrijvingen met name ook met de predikantsvrouw(!), enz.

Ja, als wij het aantal theologen willen opvoeren, en de waarachtige Geestdrift (ik vergis me niet met de hoofdletter) willen wekken om die naar des goddelijken Woords te worden, moeten we zulke taferelen niet ophangen. Wat doet dan toch de persoonlijke kerkvisitatie? Is het werkelijk alles zo slecht (en een officieel rapport zal toch zeker niet gekleurd en verkleurd mogen zijn om het doel, dat men zich heeft gesteld te bereiken), laten we dan dit alles maar zo begaan?

Dat het soms moeilijk kan worden als een predikant lang in een gemeente staat weet ieder. Maar als een dominee zijn werk gelovig en dus trouw verricht en de gemeente haar predikant ook gelovig en dus trouw „ontvangt”, dan komen er geen onoverkomelijke moeilijkheden. Maar als dat van één van beide kanten — of misschien wel van beide — mis is, dan helpt niets. Maar dan ligt de schuld van de misère ook niet in het lang ergens blijven staan van de dominee.

C. V.

VAN HIER EN GINDS

Uit Afrika

Tanganjika. De stam der Umalila's is zeer klein, ca 17.000 inboorlingen. Volgens schatting zijn daaronder niet meer dan 400 christenen. Het is dus een groot zendingsveld, dat geëvangeliiseerd moet worden. De gehele bergrug, waar de Umalila's leven, is ca 80 km lang. De meesten leven van veehandel. Daar het zeer hoog gelegen is, boven de 2000 m, groeien er geen bananen, geen koffie en geen zoete aardappelen. Daarentegen groeit er tarwe en erwten worden op grote velden aangeplant. Daar boven, bij het stamhoofd Akalujana, hebben twee mannen de beslissing genomen, Christus te volgen.

Ivoorkust. Dit land is als door de koorts aangetast. De steden groeien, Abidjan wil Dakar overvleugelen, en groeit enorm; er ontstaan fabrieken, nieuwe wegen worden aangelegd, nieuwe steden ontstaan. De bewoners, vooral de jeugd, hebben begrepen, dat hun oude gewoonten en hun godsdienst niet in deze tijd passen en storten zich hals over kop in de westelijke civilisatie, waarvan zij natuurlijk alleen het uiterlijke kunnen te pakken krijgen. Zij zijn vervuld van de liefde tot het geld, zij willen moderne comfort; maar niets, ook niet de politiek, kan hun geestelijke honger stillen. Nu biedt zich dan of de Islam of het Marxisme aan, om hun geest te vormen en hun hart te vullen — en deze beide zijn toch zo ver van de waarheid verwijderd.

Columbia

In het parlement kwam op verlangen van de regering de vraag over de protestante kerken ter sprake. Er werd een handschrift voorgelegd, dat ondertekend was door 14.000 protestanten en anderen. In dit schrijven werd bevestigd, dat sedert 1948 in Columbia 116 protestanten ter wille van hun geloof gedood werden en dat 66 protestantse scholen door vuur of door dynamiet vernietigd werden, dat meer dan 200 protestantse scholen gesloten werden en dat vele duizenden protestanten hun woonplaats hadden moeten verlaten, om de vervolging te ontlopen. De ondertekenaars verzochten de regering, hun toch vrijheid van godsdienst, die door de grondwet gegarandeerd wordt, te geven.

Kerk van Timor en 't Communisme

De Protestantse Kerk op het eiland Timor heeft in een dezer dagen gepubliceerde verklaring haar houding tegenover het communisme gepreciseerd. Zij geeft daarmee gehoor aan de aandrang van sommige kringen, die met bezorgdheid de propaganda-activiteiten van de Communistische Partij van Indonesië onder de christenen in dit land volgen. De Protestantse Kerk van Timor stelt met zoveel woorden in haar verklaring vast, dat de communistische ideologie en de methoden van het communisme ingaan tegen de geboden en de geest van de Heilige Schrift. Zij onderstreept de positieve opdracht die de Kerk met de verkondiging van het Evangelie tegenover christenen en niet-christenen op zich genomen heeft en waarschuwt voorgangers die een pro-communistische houding mochten gaan innemen voor het verlies van hun geestelijk ambt. De leiding der kerk zal nog nader uiteenzetten in hoe ver gemeenteleden die lid worden van de communistische partij, in de toekomst uit de kerkelijke gemeenschap zullen worden uitgesloten.

De verklaring stelt evenwel reeds thans vast, dat de dienst der kerk ook voor eventueel uitgesloten leden behouden blijft.

Met het oog op de communistische successen in Indonesië zijn in de laatste maanden ook een aantal andere kerken van dit land in de openbaarheid getreden door op soortgelijke wijze stelling te nemen.

Synode en sport

Het moderamen van de Hervormde Synode heeft de actie van het Christelijk Nationaal Sportfonds — het zogenaamde plan-Kret — „hartelijk aanbevolen”.

Het plan, opgesteld door de hervormde ds Kret wil een „miljoenplan voor de sport zonder toto zijn”.

Voor de sportverenigingen zijn bonboekjes met 40 bonnen van een kwartje beschikbaar gesteld. Op die manier wil men het miljoen bijeenbrengen. Reeds 50.000 bonboekjes zijn afgenomen. Het plan-Kret bewijst, volgens de initiatiefnemers, dat afwijzing van de toto door de kerken niet voortkomt uit gebrek aan realiteitszin. Men wil positief een beroep doen op de offervaardigheid, zonder dat gespeculeerd wordt op de „goklust”.

Bibliotheken van Poolse seminaries doorzocht

Commissies van bevoegde functionarissen hebben toegang verzocht tot de bibliotheken van alle seminaries in Polen, aldus is van rooms-katholieke zijde in Warschau vernomen. Waar dit werd toegestaan doorzochten zij de bibliotheek op werken van anti-communistische strekking. In geval een exemplaar van de encycliciek van paus Pius XII over het communisme werd aangetroffen, werd deze in beslag genomen.

In de seminaries waar hun de toegang tot de bibliotheek werd geweigerd werd deze gesloten en verzegeld en kreeg de bibliothecaris het verzoek zich bij de autoriteiten te melden.

Baptisten gedachteniskerk in Amsterdam

Ds G. M. Boeschoten, baptisten predikant in Amsterdam heeft 30.000 dollar gekregen, voornamelijk afkomstig uit Amerikaanse baptisten kringen, voor de bouw van een baptisten gedachteniskerk in zijn woonplaats. De kerk komt in Amsterdam-West, en zal een gedenkteken zijn voor het baptisme dat is ontstaan uit de 350 jaar geleden aldaar door John Smyth gestichte gemeente. Ds Boeschoten heeft uit buitenlandse baptistenkerken, totaal aantal lidmaten 23 miljoen, de toezegging gekregen dat voor de kerkbouw nog meer giften zullen volgen.

De kerk zal geheel in Amerikaanse trant gebouwd worden.

KANDIDAAT THEOLOGIE zoekt

CORRECTIE-, ARCHIEF- OF BIBLIOTHEEKWERK.

Brieven onder no 30, Boekh. Bos, Ringdijk 249, Zwijndrecht.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

Periodieken

Boekwerken

Handeldrukwerk

Abonnementen s.v.p. bij vooruitbetaling door storting op giroreken. 233117 t.n.v. Drukkerij Steenberg, Zeist, met vermelding voor „Opbouw”.

Abonnementsprijs: f 5.- p. halfj. - f 10.- p. j. Studenten abonnement f 6.- per jaar. Losse nummers 25 cent. Buitenland: f 6.25 per halfjaar - f 12.50 per jaar.

KERKNIEUWS

Beroepen te Tiel-Zaltbommel, I. Keegstra te Waardhuizen.

Beroepbaar. Kand. R. van Nus werd na praeparatoir examen te hebben afgelegd door de de classis Amersfoort beroepbaar verklaard.

Generale Synode. Per missive d.d. 10 febr. 1960 deelde de raad van de Gereformeerde Kerk te Assen, aangewezen als samenroepende vergadering voor de e.k. generale synode, aan alle kerkeraden mede, dat stukken die op het agendum der synode vermeld moeten worden, vóór 1 januari 1961 dienen te zijn ingezonden bij de scriba, L. Ubels, Paul Krugerstraat 38, Assen. Stukken die na genoemde datum inkomen, kunnen niet meer vermeld worden op de voorlopige rol van werkzaamheden, die D.V. op 16 januari a.s. aan de kerken zal worden toegezonden.

Langs deze weg moge nogmaals op deze data de aandacht worden gevestigd, opdat de voorbereiding van de synodale arbeid ordelijk mag verlopen.

Namens de kerkeraad voornoemd,
H. Bouma, h.t. praeses
L. Ubels, h.t. scriba.

Adressen. J. Snijder, res. kap. legerpredikant: Torenlaan 49, Ermeloo; **Arnhem,** contact-adres militairen: H. Tockens, Dr A. Kuyperstraat 32; **Sneek,** adres diakonie: E. Kampen, Looxmanstraat 1, Sneek; **Scheveningen,** M. Sleggers, scriba, Stevinstraat 42, telefoon 559134, Scheveningen.

NAAR EEN EIGEN TEHUIS

Wél Plaats

Voor Christus was er géén plaats in de herberg. Geen plaats. Dat klinkt als een somber refrein door Christus' leven gedurende Zijn omwandeling op aarde. De vogels hebben nesten waarop ze kunnen neerstrijken. De vossen hebben holen waarin ze zich veilig weten. Maar de Zoon des mensen heeft niets waarop Hij Zijn hoofd kan neerleggen. De enige plaats die men Hem gunt is het kruis.

En Christus zelf? Bij Hem was er altijd plaats. Hij opende Zijn armen voor de kinderen. De melaatsen, de uitgestotenen, kwamen tot Hem en Hij werd hun heelmeeester.

Eens werd het dak boven Zijn hoofd opengebroken; men liet een lamme voor Zijn voeten neer en deze ongelukkige mens werd op die plaats gered door de vergevende en reddende kracht van Christus' liefde.

Al zocht Hij, vermoeid, de eenzaamheid, dan wist toch een stroom van blinden, doven, kreupelen en andere ellendigen Hem te bereiken. De Heiland wees ze niet af, maar trok ze allen in de lichtkring van Zijn liefde. Bij Hem was altijd plaats.

En wij? Van ons vraagt de Meester hetzelfde. Vreemdelingen zullen we herbergen, dorstigen te drinken geven, hongerigen voeden, naakten kleden, gevangenen gezelschap geven, zieken bezoeken. Als er leeddragers zijn die bij ons aankloppen, dan zullen we de deuren van ons huis, van ons hart wijd voor hen open zetten. Christus toetst hieraan de echtheid van ons geloof. „Voorwaar zeg ik U, voor zoveel gij dit aan een van deze mijn minste broeders gedaan hebt, zo hebt gij het Mij gedaan”.

Voor wie de Schrift kent en naar de Schrift wil leven, zal het geen vraag zijn, of hij mee wil helpen een Eigen Tehuis te bouwen voor kinderen, die geen plaats meer hebben in hun ouderlijk huis; een Eigen Tehuis, dat een voorportaal zal zijn van het nieuwe gezin waarin ze worden opgenomen; een Eigen Tehuis dat een ankerplaats moet zijn voor hen die geen eigen haven hebben.

Het bestuur der
Stichting Gereformeerde Kinderbescherming,
p/a C. van Maasdijkstraat 17,
Utrecht.

Postrekening: nr 52325 t.n.v. Stichting Geref. Kinderbescherming, Utrecht.

Met grote voldoening en dankbaarheid mogen wij hieronder weer een overzicht geven van ontvangen giften, waar zelfs „het penningske der weduwe” niet aan ontbreekt.

Verantwoording t/m 21 december.
Ontvangen van particulieren ..... f 2.335.25
Ontvangen van kerken ..... „ 20.371.44
Ontvangen van de Geref. Reisvereniging (Opbrengst collecten gehouden op diverse reizen in het jaar 1960: ..... „ 325.73

Totaal ontvangen: ..... f 23.032.42

Door kerken toegezegd: f 5.844.—

Aan allen, die hieraan gegeven hebben, onze hartelijke dank.

Lezers vroegen het adres om een gave op te zenden voor de door de aardbeving getroffen kerken in Chili. Dat is: Postgiro 343961 ten name van Administratie „Getrouw” te Amsterdam.